

Dificultăți de traducere în limba română a *Aforismelor* lui Arthur Schopenhauer. O analiză contrastiv-diacronică (II)

Cecilia-Iuliana Vârlan*

Facultatea de Litere, Universitatea „Ovidius”, Aleea Universității 1, 900472 Constanța, România

Despre articol

Istoric:

Primit 21 aprilie 2016

Acceptat 27 mai 2016

Publicat 1 august 2016

Cuvinte-cheie:

traducere

diacronie

analiză comparată

Rezumat

În acest articol continuăm analiza lingvistică a versiunilor românești ale unei opere de maturitate a filosofului german Arthur Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. Vom păstra cele două direcții de cercetare, cea contrastivă (rezultată din suprapunerea textului-sursă și a textului-țintă) și cea diacronică (urmărind intervențiile realizate de același traducător asupra propriului text, la intervale de timp diferite). Vom prezenta, de asemenea, rezultatele cercetării, precum și concluziile rezultate în urma acestui demers, a cărui perspectivă lingvistică ne-a permis să urmărim, într-un mod obiectiv, maniera în care traducătorul (Titu Maiorescu) a rezolvat dificultățile de transpunere în românește ale unui text filosofic german, consemnând atât reușitele, cât și nereușitele sale.

Demersul de analiză lingvistică a traducerii unui text filosofic ni s-a părut util nu doar studiului nostru, ci și viitorilor eventuali traducători ai *Aforismelor*, a căror intenție ar putea fi aceea de a adapta discursul versiunii românești a lui Titu Maiorescu la limba română contemporană, ținând seama de evoluția evidentă a acesteia și, mai ales, a componentei sale de limbaj filosofic.

1. Introducere

Prezentul articol continuă analiza detaliată a traducerii capitolului intitulat *Einleitung* („Introducere”) din *Aphorismen zur Lebensweisheit* („Aforisme asupra înțelepciunii în viață”) ¹, de Arthur Schopenhauer. Această analiză a fost începută într-un articol publicat anterior, în care au fost precizate toate detaliile referitoare la materialul și la metoda de lucru adoptate, cf. [Vârlan \(2016\)](#).

La finalul analizei din cadrul articolului de față vom prezenta rezultatele și concluziile acestei cercetări, al cărei obiectiv general a fost acela de a releva maniera în care autorul originalului și-a organizat textul—de la selecția lexico-semantică pînă la structurarea propozițiilor și frazelor, iar de aici, la valorificarea resurselor stilistice ale limbii—pentru a obține un anumit efect în plan cognitiv, dar și în plan estetic, pe de o parte, precum și măsura în care această intenționalitate pragmatică a fost bine înțeleasă și corect redată în limba sa de către traducătorul român.

2. O analiză pragmlingvistică a unităților aforistice (continuare)

Analiza pragmlingvistică a textului supus cercetării a presupus, în mod concret, examinarea asemănărilor și a diferențelor dintre diferitele opțiuni de echivalare în limba română ale unui text filosofic german, opțiuni pe care traducătorul le-a adoptat în momente diferite ale creației sale. Astfel, am analizat contrastiv și, totodată, diacronic intervențiile pe care traducătorul le-a realizat în propriul text, în momente diferite ale elaborării versiunii traduse.

A fost păstrată aceeași procedură practică de lucru pe care am utilizat-o și la începutul analizei noastre, și anume, decuparea textului original în fraze pe care le-am numerotat de la (1) la (14), consemnând, pentru fiecare dintre ele, versiunile românești succesive, conform notațiilor utilizate anterior: [A_{72/76}](#), [A₉₀](#) și [A₁₂](#).

* Adresă de corespondență: varlan_c@yahoo.com.

¹ Pe întregul parcursul acestui articol, acestea vor fi numite *Aforisme*.

Prima parte a analizei noastre s-a referit la primele cinci fraze din fragmentul de text supus cercetării. În fraza următoare (6), Arthur Schopenhauer continuă critica eudemonologiei în raport cu propriul său sistem filosofic, sub forma justificării metodei folosite, impuse de limitele inerente ale teoriei cu care lucrează.

(6) *Um eine solche dennoch ausarbeiten zu können, habe ich daher gänzlich abgeben müssen von dem höheren, metaphy[s]isch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.*

A_{72/76} Pentru a prelucra dar totuși o asemenea învățătură, am trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în propriul înțeles al metafisicii ei etice.

A₉₀ Pentru a scrie dar o asemenea călăuză, am trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în adevăratul înțeles al moralei ei metafisice.

A₁₂ Pentru a scrie dar o asemenea călăuză, a trebuit să mă depărtez de la punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filozofia mea în adevăratul înțeles al moralei ei metafizice.

Fraza originală începe cu construcția infinitivală finală *um ... zu ...*, pe care traducătorul o echivalează, în românește, cu un același tip de construcție, *pentru + Inf.*, în care re poziționează elementele pentru a respecta topica limbii române.

Imediat după prepoziția *um*, cititorul textului original trebuie să interpreteze anaforicul prezent în frază și anume, pronumele demonstrativ *eine solche*, al cărui referent se poate localiza cu destulă ușurință în substantivul *Eudämonologie*. Pentru a facilita receptarea firului logic al expunerii, traducătorul renunță parțial la anaforizare și o concretizează, prin introducerea unui sinonim al referentului din original. Se păstrează, totuși, intenția anaforică a autorului, prin prezența adjectivului *asemenea*. Astfel, *eine solche* devine, în traducere, *o asemenea învățătură* în **A_{72/76}**, respectiv *o asemenea călăuză* în **A₉₀** și în **A₁₂**. Observăm că, inițial, T. Maiorescu a ales, drept sinonim pentru *eudemonologie*, lexemul *învățătură*, un substantiv cu rădăcină latină. Ulterior, traducătorul a revenit asupra termenului și l-a înlocuit cu substantivul *călăuză*, de origine turcă. Probabil că traducătorul a intenționat să restrângă aria semantică a primului, care pe lângă sensul de „sfat, povață”, acoperă și sensuri mai generale, precum „instruire”, „instrucțiune”, „știință de carte, erudițiune” (**Șăineanu, 1908**, p. 339)².

Construcția infinitivală *um ... zu...* conține o structură cu verb modal: *ausarbeiten zu können*. T. Maiorescu alege să facă o subtraducere, prin renunțarea la modal, dar păstrează valoarea de infinitiv a verbului noțional, așa cum este norma în limba standard. În plus, acest infinitiv este tradus inițial prin „a prelucra”, pentru ca în variantele următoare să regăsim verbul *a scrie*. Intenția traducătorului este, de asemenea, de a ușura receptarea textului de către cititorii români, restrângând sensul lui *ausarbeiten* la una dintre activitățile concrete implicate de semantica acestui verb, adică la *a scrie*.

Problemele create de stadiul incipient de dezvoltare a limbajului filosofic românesc sînt evidente atunci cînd examinăm dificultățile pe care le-a avut traducătorul în echivalarea grupului nominal următor:

... [von dem] höheren, metaphysisch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.

Versiunea românească inițială este:

[de la] punctul de vedere mai înalt, spre care conduce filosofia mea în propriul inteles al metafizice ei etice.

²Tot Lazăr Șăineanu indică, pentru termenul *călăuză (călăuză)*, sensul de conducere pe un anumit drum, prin indicații sau sfaturi; așadar, sînt incluse aici ambele înțelesuri, și cel propriu, și cel figurat.

Grupul nominal din textul original are un centru (substantivul compus *Standpunkte*), două adjective anepuse acestui substantiv, conform sintaxei limbii germane (*höheren* și *metaphysisch-ethischen*), și o relativă atributivă, postpusă centrului (*zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet*).

În versiunea românească, traducătorul echivalează substantivul compus german (*Standpunkte*) cu un grup nominal, care include, la rândul lui un substantiv (*punctul*) și un grup prepozițional (*de vedere*). Așa cum am arătat anterior, diferențele dintre cele două limbi implicate în traducere impun acest tip de echivalare drept normă. Deși, la prima vedere, compusul *Standpunkte* ar părea că are o marcă de plural, articolul hotărât în dativ *dem*, precum și pronumele relativ *welchem* din subordonata postpusă indică foarte clar faptul că substantivul este la forma lui de singular. În acest caz, este vorba despre vocala suplimentară *e*, care apărea, ca terminație specifică, la substantivele masculine și neutre în dativ. Acest fenomen a constituit o normă pînă relativ recent în limba germană scrisă, începînd să dispară cam pe la jumătatea secolului al XX-lea (cf. Rieger, 2006/2007, p. 1). Avînd în vedere educația sa, Titu Maiorescu era familiarizat, desigur, cu ceea ce constituia norma limbii germane la vremea respectivă, astfel încît nu a fost deloc indus în eroare de forma acestui substantiv, așa cum i s-ar putea întîmpla astăzi unui traducător neinițiat.

Cele două adjective care precedă centrul grupului nominal sînt traduse prin strategii diferite. Primul, *höheren*, este tradus literal, prin *mai înalt*, deși, avînd în vedere că descrie un substantiv abstract, o traducere contextuală ar fi fost mai potrivită, credem noi. Cîteva exemple în acest sens ar fi *superior*, *elevat* sau chiar *rafinat*.

Pentru al doilea adjectiv, compusul *metaphysisch-ethisch(en)*, T. Maiorescu procedează la o traducere modalizată, transformîndu-l în grup nominal. Inițial, în A_{72/76}, a stabilit centrul grupului ca fiind substantivul derivat din primul adjectiv al compunerii, *metafizică*, al doilea adjectiv devenind atribut, *etică*. Variantele ulterioare, care sînt identice, cu excepția unor mici modificări de ortografie, înregistrează o atribuire inversă a valorilor morfologice și o înlocuire cu sinonim pentru substantivul *etică*. Astfel, *metafizica etică*, din prima variantă, devine acum *morală metafizică*.

Relativa atributivă postpusă centrului *Standpunkte* este tradusă literal de T. Maiorescu, cu excepția adverbului *eigentlich*, pe care îl extrage din această relativă, asociîndu-l cu grupul nominal în care a fost transformat adjectivul compus *metaphysisch-ethisch(en)*. Astfel, traducătorul construiește o sintagmă suplimentară, cu valoare adverbială: „în propriul inteles al metafizicei ei etice”, în A_{72/76}, respectiv „în adevăratul înțeles al moralei ei metafizice”, în A₉₀ și în A₁₂. Din alăturarea celor două variante, observăm că, pe lîngă modificările implicate de reatribuirea valorilor morfologice despre care am discutat mai sus, traducătorul a introdus și un substantiv suplimentar, *înțeles*, adverbul *eigentlich* devenind adjectiv pentru acesta, inițial sub forma *propriul*, mai apoi sub forma *adevăratul*. În acest caz s-a realizat, așadar, o traducere modalizată, căreia i s-a adăugat o supratraducere prin suplimentarea mesajului original.

Este evident că echivalarea în românește a acestei fraze a ridicat o serie întregă de dificultăți, pe care traducătorul s-a străduit să le depășească prin adoptarea unor strategii diferite. Ezitățile și revenirile lui T. Maiorescu, îndeosebi cele din această frază, demonstrează efortul și tenacitatea sa în încercarea de a rezolva dilemele implicate de insuficienta capacitate a limbii române de la acea vreme de a acoperi ariile semantice ale lexemelor limbii germane, în special în domeniul filosofic.

La peste un secol de la momentul în care Titu Maiorescu își concepea traducerea din opera lui Arthur Schopenhauer, dispunînd de mijloacele oferite de un stadiu mai avansat de dezvoltare a limbii române, îndrăznim să propunem o altă soluție pentru traducerea acestei fraze, după cum urmează:

De aceea, pentru a putea construi, totuși, o astfel de teorie, a trebuit să renunț în totalitate la viziunea elevată, metafizică și etică, la care se referă, de fapt, filosofia mea.

Varianta propusă de noi preia o parte din strategiile de traducere utilizate de învățatul junimist și încearcă, în același timp, să acopere unele lacune ale variantei inițiale, dar și să simplifice mesajul pentru cititorii traducerii românești. De exemplu, adverbul causal *daher*, a cărui traducere nu se regăsește în nici una dintre variantele lui Titu Maiorescu, apare aici pe primul loc în frază, sub forma *de aceea*, pentru că am dorit să subliniem intenția pragmatică a acestui enunț, și anume aceea de justificare a demersului propus. De

asemenea, pentru construcția infinitivală *um .... ausarbeiten zu können*, am păstrat modalul *a putea* și am ales verbul *a construi* ca echivalent pentru *ausarbeiten*. T. Maiorescu utilizase *a prelucra* în *A_{72/76}* și *a scrie* în variantele ulterioare. Verbul *a prelucra*, pe de o parte, este o traducere literală, care presupune că exista deja un concept pe care autorul dorește să-l dezvolte, deci să-l ‘prelucreze’, ceea ce pare în conformitate cu realitatea. Conceptul de eudemonologie nu a fost inventat de A. Schopenhauer, mai mult, chiar autorul ne va da, mai departe în text, exemple de înaintași care l-au folosit în scrierile lor. Pe de altă parte, verbul *a scrie* pare că nu acoperă sensul de ‘a gândi’ o teorie, ci numai pe acela de ‘a o așterne pe hîrtie’. Aceste motive ne-au îndemnat să găsim un alt echivalent pentru verbul german și, din multitudinea de sinonime pe care acesta le are în limba germană actuală, am ales sensul de ‘a construi’, pentru că am considerat că o teorie—cu atît mai mult una filosofică—se ‘construiește’, metaforic vorbind, pornind de la anumite ipoteze, pe baza cărora se dezvoltă raționamente, care conduc—la rîndul lor—cătore stabilirea anumitor concluzii.

Adverbul *gänzlich* este un alt lexem care nu se regăsește în nici una dintre variantele de traducere ale lui T. Maiorescu și pe care l-am inclus în varianta noastră sub forma *în totalitate*. Am considerat că echivalentul românesc al acestui adverb este necesar să se regăsească în textul românesc, deoarece este cel care ne dă măsura distanței dintre conceptele cu care autorul operează în lucrarea pe care tocmai o citim și sistemul filosofic elaborat, pe care A. Schopenhauer tocmai ni-l prezentase ca fiind cuprins în opera sa principală. Tot în acest sens, am echivalat *Standpunkte* prin *viziunea*, considerînd acest substantiv abstract ca fiind mult mai potrivit pentru a descrie un demers filosofic complex. Adoptînd aceeași logică, am ales adjectivul „elevată” drept atribut al acestuia, spre a evidenția distanța despre care discutăm mai sus și pentru a păstra o parte din atitudinea, oarecum depreciativă, a autorului față de această scriere în raport cu lucrările sale filosofice anterioare.

Revenind la textul original, observăm că fraza următoare continuă cu strictețea unui raționament matematic, arătînd consecințele pe care le are distanțarea față de conceptele filosofice elaborate anterior de către autor, distanțare impusă de tematica lucrării de față.

(7) *Folglich beruht die ganze hier zu gebende Auseinandersetzung gewissermaßen auf einer Akkommodation, sofern sie nämlich auf dem gewöhnlichen, empirischen Standpunkte bleibt und dessen Irrthum festhält.*

A_{72/76} Prin urmare toată expunerea făcută în scrierea de față provine oarecum dintr’o acomodare, intru cât rămâne în marginile înțelegerii empirice obicinuite și-i continuă rătăcirea.

A₉₀ Prin urmare toate explicările cuprinse în scrierea de față provin oarecum dintr’o acomodare, intru cât pornesc din punctul de vedere al experienței obicinuite și urmează drumul ei cel rătăcit.

A₁₂ Prin urmare, toate explicările cuprinse în scrierea de față provin oarecum dintr-o acomodare, întrucît pornesc din punctul de vedere al experienței obișnuite și urmează drumul ei cel rătăcit.

Comparînd variantele *A_{72/76}* și *A₉₀* (*A₁₂* fiind relativ identică variantei *A₉₀*, cu modificări ortografice minore), se observă existența unor dificultăți de traducere, atît la nivel sintactic, cît și la nivel lexical.

Fraza începe cu adverbul *folglich*, echivalat de către T. Maiorescu, fără dificultăți, cu locuțiunea adverbială *prin urmare*. Ambele semnaleză introducerea în mesaj a unei consecințe sau a unei urmări.

Primul grup nominal al frazei originale își păstrează valoarea și în versiunea românească, deși traducătorul recurge la opțiuni diferite în cele două variante discutate. Astfel, în *A_{72/76}*, germanului *Auseinandersetzung*, care este centrul grupului nominal, îi corespunde *expunerea*, în timp ce, în *A₉₀*, apare pluralul *explicările*. Așadar, la revizuirea traducerii publicate în 1890, T. Maiorescu decide, pe lîngă înlocuirea substantivului, și modificarea categoriei număr. Probabil că, utilizînd pluralul, traducătorul a considerat că acoperă mai bine semantica substantivului german, care presupune o preocupare serioasă și—mai ales—complexă, în raport cu o temă sau un subiect de dezbateră.

Acest prim grup nominal al frazei conține și o construcție sintetică, de tip *zu* + *Partizip I* (numit și *Gerundiv*), care este utilizată atributiv și se comportă ca un adjectiv, primind mărcile caracteristice acordului cu substantivul regent. Acest tip de construcție, specifică limbii germane, își extrage sensul din verbul din care a fost derivată, aici din germanul *geben* (rom. *a da*). Semantic vorbind, situația de fapt, indicată prin această expresie, este una realizabilă sau care se va realiza în viitor. În plus, este implicată aici și o nuanță de pasivizare a acțiunii verbale, detectabilă cu ajutorul procedeeului de înlocuire a expresiei respective cu o propoziție relativă, conform exemplelor de mai jos (Engel *et al.*, 1993, p. 356–357):

germ. *die zu liefernde Ware* (*die Ware, die geliefert werden muß/soll*) – rom. „marfa de livrat (marfa care trebuie livrată / urmează să fie livrată)”

sau

germ. *eine kaum zu verstehende Situation* (*eine Situation, die kaum verstanden werden kann*) – rom. „o situație greu de înțeles (o situație care poate fi greu înțeleasă)”

În românește, echivalarea *Gerundiv*-ului utilizat atributiv se realizează cu supinul verbului din care a fost derivat, după cum observăm și în exemplele menționate mai sus (*de livrat*, respectiv *de înțeles*).

Titu Maiorescu neglijează această normă de echivalare și utilizează direct un participiu cu rol de modificator: *făcută*, în A_{72/76}, respectiv *cuprinse*, în A₉₀ și în variantele ulterioare. Aici, ezitățile traducătorului sînt doar aparente, deoarece participiul modificator este ales, de fapt, în funcție de substantivul regent, iar limba română nu se află defel în suferință în nici una dintre situații: *expunerea făcută în ...*, respectiv, *explicările cuprinse în ...*. Este adevărat că A. Schopenhauer, utilizînd gerunziul lui *geben*, în complinire cu substantivul *Auseinandersetzung*, introduce o ambiguitate semantică, în sensul că actantul situației etalate de către verb rămîne—gramatical vorbind—neprecizat, astfel încît menținerea în sfera pasivului este de neocolit. În consecință, o traducere cvasi-literală pentru *Gerundiv*-ul în cauză ar presupune utilizarea unei atributive (de exemplu, *ce urmează a fi dată/date aici*), dar această strategie ar implica un stil cel puțin sărăcăcios, dacă nu chiar defectuos. Considerăm că, în ambele variante ale versiunii traduse, Titu Maiorescu a dovedit o reală creativitate în echivalarea verbului german *geben*, utilizînd cu succes ceea ce un teoretician al traducerilor numea „*virtuțile compensatorii ale limbii române*” (Kohn, 1983).

Un alt punct de interes al analizei noastre contrastive se regăsește în echivalarea substantivului german *Akkommodation*. Acest cuvînt este un neologism provenit din latinescul *accommodatio* și este utilizat și astăzi (sub forma, ușor modificată ortografic, *Akkommodation*) în domeniul fiziologiei—unde se referă la capacitatea ochiului de a vedea clar la distanțe diverse și pentru care există echivalentul românesc specializat „acomodație”—și în cel al teologiei—unde se referă la adaptarea / alinierea / armonizarea unei religii la ideile și valorile alteia. Titu Maiorescu alege să traducă literal acest substantiv, prin *acomodare*, deși sensurile acestui echivalent românesc nu acopereau, la acea vreme, aria semantică a neologismului corespunzător din limba-sursă (cf. Șăineanu, 1908, p. 5). Este cunoscut faptul că Arthur Schopenhauer utiliza vocabularul limbii germane într-un mod foarte personal, ajungînd pînă într-acolo încît inventa noi cuvinte, prin juxtapuneri neașteptate și de neregăsit în lexicoane (cf. Hochfeld, 1912, p. 103–104). În cazul de față, împrumutarea unui termen specializat din alte domenii decît filosofia nu făcea decît să deschidă cititorului textului-sursă noi posibilități de receptare, prin analogie, a conceptelor discutate.

Prin urmare, considerăm că nici cititorul lui Titu Maiorescu și nici cititorul contemporan nouă nu poate înțelege exact la ce s-a referit filosoful german atunci cînd a utilizat acest neologism specializat. Dezambiguizarea, în acest caz, nu poate proveni decît din contextul în care cuvîntul este folosit, și anume, acela care implică distanțarea față de anumite concepte filosofice, așa cum am menționat în discuția referitoare la perioada sintactică anterioară. Astfel, atît într-un sens propriu, cît și într-un sens figurat, considerăm că este vorba, mai degrabă, despre o ‘ajustare’ a privirii asupra obiectului studiat, în funcție de distanța față de el.

Precizările care succed substantivului *Akkommodation* au implicat, de asemenea, imense dificultăți de echivalare.

Textul original este alcătuit din două propoziții subordonate, după cum urmează:

[...], *sofern sie nämlich auf dem gewöhnlichen, empirischen Standpunkte bleibt und dessen Irrthum festhält.*

Varianta A_{72/76} consemnează următoarea echivalare:

[...], intru cât rămâne în marginile înțelegerii empirice obicinuite și-i continuă rătăcirea.

În variantele ulterioare, A₉₀ și A₁₂, care diferă doar prin ortografie, textul apare tradus astfel:

[...], întrucît pornesc din punctul de vedere al experienței obișnuite și urmează drumul ei rătăcit.

Am menționat mai sus că este vorba, de fapt, despre niște precizări, avînd în vedere existența, în cadrul primei propoziții din textul reprodus aici, a adverbului *nämlich*. Acesta este un conector care, atunci cînd leagă două propoziții, se află întotdeauna în interiorul celei de-a doua propoziții și semnalează, din punct de vedere semantic, o precizare explicativă pentru cele afirmate anterior (Engel *et al.*, 1993, p. 938).

Conjunția subordonatoare *sofern*, care introduce prima propoziție a acestui text, semnalează o restrîngere a condițiilor în care se poate realiza acțiunea verbală din regentă. Echivalentul acestuia ar fi, în românește, o conjuncție sau o locuțiune conjuncțională care să indice condiționalitatea: *dacă, în caz că sau în măsura în care*. Din acest motiv, credem că traducerea lui Titu Maiorescu, în toate variantele ei, este eronată în acest caz, din cauza utilizării conjuncției cauzale *întrucît*, distorsionînd, astfel, mesajul din textul-sursă.

Pronumele personal anaforic *sie*, care funcționează ca subiect al subordonatei condiționale, introduce o nouă ambiguitate semantică. O primă evaluare a contextului precedent indică substantivul feminin singular *Akkommodation* ca referent al acestuia, deci ca regent al subordonatei în care pronumele *sie* funcționează ca subiect. Din compararea variantelor românești de traducere, ne dăm seama că traducătorul a asimilat pronumele *sie* celui de-al doilea substantiv feminin singular din propoziția precedentă, și anume, *Auseinandersetzung*. Acest fapt nu este vizibil în A_{72/76}, deoarece marca de singular a verbului *remâne* (care este o traducere literală a germanului *bleibt*) se află în acord cu oricare dintre cele două substantive, ambele fiind marcate, în românește, la singular (*expunerea*, respectiv *acomodare*). În celelalte variante de traducere, însă, Titu Maiorescu optează pentru un alt echivalent, contextual de această dată, modalizînd—totodată—traducerea, prin modificarea categoriei număr a verbului. Astfel, forma de plural a verbului *pornesc* indică foarte clar antecedentul anaforicului *sie*, și anume, *Auseinandersetzung*, care fusese echivalat, în românește, prin pluralul *explicările*. Probabil că, în acest caz, o traducere fidelă ar presupune păstrarea ambiguității mesajului original, prin echivalarea identică, din punctul de vedere al informațiilor de gen și număr, a celor două substantive implicate în relația anaforică, dar strategia aleasă de Titu Maiorescu vine în ajutorul cititorilor vremii, neobișnuiți cu receptarea unui text care operează cu diverse concepte filosofice.

Grupul nominal, al cărui centru este substantivul *Standpunkte*, constituie un alt motiv pentru Titu Maiorescu de a reveni asupra traducerii. În A_{72/76}, traducerea este textuală, combinînd traducerea liberă cu cea de tip cuvînt-cu-cuvînt. Astfel, în timp ce modificatorii *gewöhnlichen* și *empirischen* au fost traduși literal, prin adjectivele *obicinuite*, respectiv *empirice*, substantivul-centru de grup nominal a fost echivalat, la rîndul lui, prin *marginile înțelegerii*, deci printr-un alt grup nominal. Surprinzător, însă, constituentii acestuia (centru + modificador) nu se regăsesc, semantic vorbind, în mesajul original. Așa cum am menționat în analiza frazei precedente, același *Standpunkte* fusese echivalat prin semicalcul *punct de vedere*. În cazul de față, traducerea poate fi considerată mai mult decît liberă. De fapt, am putea vorbi despre o supratraducere, care introduce mesaje suplimentare față de original, dar și despre o subtraducere, prin renunțarea la o parte din mesajul original.

Variantele ulterioare oferă o altă opțiune de traducere, care combină, de asemenea, mai multe strategii de echivalare. Titu Maiorescu păstrează traducerea semicalchiată pentru centrul de grup nominal *Standpunkte* (*punctul de vedere*), dar operează schimbări la nivelul modificadorilor. Aceștia sînt regrupați într-un grup nominal care preia rolul de posesor pentru centrul grupului (*al experienței obișnuite*).

Conjuncția coordonatoare copulativă *und* (rom. *și*) ne semnaleză faptul că propoziția care urmează (*und dessen Irrthum festhält*) este coordonată cu propoziția precedentă și se află într-un același raport de subordonare față de regenta acesteia. Deși subiectul este omis, el poate fi ușor recuperat din context, iar grupul nominal *dessen Irrthum* conține pronumele relativ *dessen*, în ipostază de determinant în genitiv. Posesorul centrului de grup este, indubitabil, substantivul *Standpunkte*, întrucât este singurul masculin singular din contextul precedent, ceea ce corespunde formei *dessen* a determinantului.

În versiunea românească, această propoziție este echivalată astfel:

A_{72/76}: *și-i continuă rătăcirea*

A₉₀ și *A₁₂*: *și urmează drumul ei cel rătăcit.*

După cum rezultă din compararea variantelor versiunii românești, problemele de echivalare au fost cauzate, pe de o parte, de polisemia verbului german *festhalten*, care, pe lângă ‘a ține strâns’, ‘a nu da drumul’, ‘a păstra’, mai poate însemna ‘a stabili’, ‘a constata’, iar, pe de altă parte, de complinirea acestui verb cu substantivul *Irrthum*, în calitate de complement direct. Titu Maiorescu înțelege acest substantiv într-un sens metaforic, pe baza sememului *Irre* (rom. *rătăcire*), și îl traduce ca atare, păstrându-i valoarea morfologică în varianta inițială, apoi transformându-l în grup nominal (*drumul [...] cel rătăcit*), prin supratraducere, în variantele ulterioare. Așadar, deși pare că a recurs la o altă soluție, traducătorul utilizează doar o altă strategie de echivalare, păstrând, în fapt, aceeași direcție semantică. După părerea noastră, autorul textului original nu a intenționat să introducă un sens metaforic al substantivului *Irrthum*, ci s-a referit, pur și simplu, la ‘eroarea’ implicată de o abordare ca cea descrisă în text.

Având în vedere discuția de mai sus, propunem o nouă soluție de echivalare, după cum urmează:

Prin urmare, întreaga abordare ce urmează a fi realizată aici se bazează—într-o anumită măsură—pe o ajustare, în măsura în care aceasta presupune, așadar, păstrarea unui viziuni empirice comune, asumându-și [totodată] eroarea-i.

Cele două fraze care urmează, (8) și (9), ne oferă concluzia logică a întregului raționament expus pînă acum. Acest lucru este semnalat de adverbul *demnach* (rom. *conform celor spuse înainte, așadar, în concluzie sau astfel*).

(8) *Demnach kann auch ihr Werth nur ein bedingter seyn, da selbst das Wort Eudämonologie ein Euphemismus ist.*

A_{72/76} Astfel și valoarea unei asemenea scrieri nu poate fi decât relativă, fiindcă însuși cuvântul Eudaemonologie este un eufemism.

A₉₀ Astfel și valoarea unei asemenea scrieri nu poate fi decât relativă, fiindcă însuși cuvântul eudemonologie este un eufemism.

A₁₂ Astfel și valoarea unei asemenea scrieri nu poate fi decât relativă, fiindcă însuși cuvântul eudemonologie este un eufemism.

Traducerea acestei fraze a fost realizată literal, cu necesarele transpoziții impuse de topica diferită în cele două limbi implicate în traducere. Trebuie să remarcăm, aici, excelenta soluție pe care a găsit-o Titu Maiorescu pentru echivalarea participiului *bedingt*, utilizat adjectival. Utilizînd adjectivul *relativă*, care nu se regăsește printre echivalenții imediați ai lexemului german menționat (cf. *DGR*, s.v. *bedingt*), traducătorul a reușit să conserve întreg mesajul din textul-sursă, păstrându-i—totodată—și valorile morfosintactice.

Concluzia continuă și în fraza (9), care este deschisă de conectorul *ferner* (rom. *mai departe*).

- (9) *Ferner macht auch dieselbe keinen Anspruch auf Vollständigkeit; theils weil das Thema unerschöpflich ist; theils weil ich sonst das von Andern bereits Gesagte hätte wiederholen müssen.*
- A_{72/76}** Și nici în altă privință nu fac pretenția unei expuneri complete, parte fiindcă tema nu se poate sfârși niciodată, parte fiindcă atunci aș fi trebuit să repet ceea ce au zis și alții.
- A₉₀** Dar și cu această rezervă nu am pretenția unei expuneri complete, parte fiindcă tema nu se poate sfârși niciodată, parte fiindcă atunci aș fi trebuit să repet ceea ce au zis și alții.
- A₁₂** Dar și cu această rezervă nu am pretenția unei expuneri complete, parte fiindcă tema nu se poate sfârși niciodată, parte fiindcă atunci ar fi trebuit să repet ceea ce au zis și alții.

Structura sintactică a frazei include o regentă și două propoziții secundare cauzale, aflate într-o relație de coordonare, stabilită prin conjuncția disjunctivă recurentă *teils... teils...* Cauzalitatea este semnalată de existența conjuncției subordonate *weil*, tipică pentru această relație logico-sintactică și care apare în combinație cu fiecare dintre recurențele disjunctivei de mai sus.

Versiunea românească păstrează structura sintactică a frazei, în toate variantele ei. Diferențe există, totuși, între variante, însă acestea apar la nivel lexicomorfologic și lexicosemantic, precum și la nivel discursiv. De exemplu, subiectul regentei este, în textul-sursă, pronumele anaforic *dieselbe*. Recuperarea semantică a acestuia se face căutând substantivul antecedent, iar acest demers ne conduce în urmă, în text, pînă la fraza (7), unde-l localizăm pe *Auseinandersetzung*. Versiunea românească implică subiectivizarea mesajului, prin modificarea discursul la persoana întâi, soluție care nu pare lipsită de sens, întrucît actantul acțiunii la care se referă abstractul *Auseinandersetzung* este chiar cel care scrie textul.

Echivalarea adverbului *ferner* s-a realizat, în toate variantele versiunii românești, prin locuțiuni adverbiale, cu rol de conectori pragmatici, extrapropoziționali: *în altă privință*, în **A_{72/76}**, respectiv, *cu această rezervă*, în **A₉₀** și în **A₁₂**.

Idiomul *keinen Anspruch machen* a fost calchiat, în prima variantă a versiunii românești, prin expresia *nu fac pretenția*. La revizuirea traducerii, în 1890, T. Maiorescu revine cu exprimarea corectă *nu am pretenția*.

Arthur Schopenhauer își continuă *Introducerea*, prezentîndu-ne și alte cărți care au avut aceleași obiective ca scrierea sa. În fraza care urmează (10), ne oferă un exemplu în acest sens, amintindu-l pe Gerolano Cardano, unul dintre spiritele universale ale Renașterii, pe care îl menționează utilizînd varianta latinească a numelui său. În fraza consecutivă (11), A. Schopenhauer îl amintește și pe Aristotel, căruia nu se sfiește, de altfel, să-i critice demersul punctual, cel care se referă strict la domeniul eudemonologiei.

- (10) *Als in ähnlicher Absicht, wie gegenwärtige Aphorismen, abgefaßt, ist mir nur das sehr lesenswerthe Buch des Cardanus **de utilitate ex adversis capienda** erinnerlich, durch welches man also das hier Gegebene vervollständigen kann.*
- A_{72/76}** Dintre alte cărți, care să fie scrise în aceeași intenție cu aforismele de față, imi aduc aminte numai de scrierea lui Cardanus *de utilitate ex adversis capienda*, care merită foarte mult a fi citită și prin care se pot dar completa cele zise aici.
- A₉₀** Dintre alte cărți, care să fi fost scrise în aceeași intenție ca aforismele de față, imi aduc aminte numai de scrierea lui Cardanus *de utilitate ex adversis capienda*, care merită foarte mult să fie citită și prin care se pot completa cele zise aici.
- A₁₂** Dintre alte cărți, care să fi fost scrise în aceeași intenție ca aforismele de față, imi aduc aminte numai de scrierea lui Cardanus *De utilitate ex adversis capienda*, care merită foarte mult să fie citită și prin care se pot completa cele zise aici.

Analiza morfo-semantică a secvenței inițiale a frazei (*Als in ähnlicher Absicht, wie gegenwärtige Aphorismen, abgefaßt...*) rezolvă polisemia conjuncției introductive *als*, relevîndu-i caracterul modal. Secvența în

discuție nu conține nici un verb finit la un timp trecut, astfel că valoarea temporală a acestei conjuncții poate fi înlăturată de la bun început. Mai mult, dintre cele câteva sensuri enumerate de orice dicționar de specialitate pentru conectorul modal *als*, putem selecta, cu relativă ușurință, pe acela care indică faptul că această conjuncție servește introducerii unor informații suplimentare despre un anumit referent, pe care l-am putea identifica, pe de o parte, în centrul *Buch* al grupului nominal care funcționează ca subiect al propoziției principale, iar pe de altă parte, în predicatul acestei propoziții *ist ... erinnerlich*, mai exact, în adjectivul care funcționează ca nume predicativ în interiorul acestui predicat. Această dublă subordonare semantică ne conduce către concluzia că secvența analizată aici este o construcție atributivă, care poate fi inclusă—din punct de vedere sintactic—în grupul nominal care funcționează ca subiect al propoziției principale. Acesta are, așadar, o structură complexă, pe care o redăm în tabelul de mai jos:

Constituenții grupului nominal care funcționează ca subiect al propoziției principale incluse în fraza (10)

Funcție și caracteristici

Als in ähnlicher Absicht, wie gegenwärtige Aphorismen, abgefaßt,

construcție atributivă (alcătuită din conjuncția *als* + grup verbal);
antepus, izolat prin virgulă de restul propoziției;
introduce informații suplimentare (Engel et al., 1993, p. 762).

*das
sehr lesenswerthe*

determinant (articol hotărît)
determinativ pentru modificator (adverb de intensitate) + modificator (adjectiv derivat dintr-un verb)

*Buch
des Cardanus*

centru de grup nominal (substantiv comun)
posesor (substantiv propriu, în cazul genitiv, marcat proclitic prin articolul corespunzător)
apozitie; izolată nu prin virgule, ci prin aparența grafică

de utilitate ex adversis capienda

Tabelul de mai sus reflectă faptul că, pe lângă nucleul nominal (substantivul *Buch*), însoțit de constituenții săi obișnuiți (determinant, modificator, posesor, apozitie), grupul nominal care funcționează ca subiect al propoziției principale subordonează încă o construcție atributivă complexă, care introduce informații suplimentare despre lexemul-centru de grup nominal, *Buch*. Grupul verbal inclus în construcția atributivă are drept centru un verb la formă non-finită, participiul *abgefaßt*. Traducerea românească utilizează, pentru acesta, sinonimul cel mai general ('a scrie') și alege echivalarea cu un conjunctiv, inițial la timpul prezent (*să fie scrise*), în A_{72/76}, apoi la trecut (*să fi fost scrise*), în A₉₀ și în A₁₂.

Pentru a nu crea sincope în receptarea mesajului conținut, traducătorul este nevoit să transforme structura acestei construcții atributive, dintr-una preponderent verbală (care conține un grup verbal) într-una care include un grup nominal subordonat prepoziției partitive *dintre*:

Dintre alte cărți, care să fie/să fi fost scrise în aceeași intenție ca aforismele de față.

Substantivul *cărți* este centrul grupului nominal subordonat partitivului *dintre* și corespunde semantic substantivului german *Buch*, care apare în textul-sursă abia mai târziu, când va fi echivalat prin *scriere*. Așadar, introducând un atribut suplimentar, care să indice detașarea unui obiect din mijlocul mai multora de același fel, Titu Maiorescu a fost nevoit să transforme grupul verbal din textul-sursă într-un grup nominal, în care substantivul centru (neexistent în original) corespunde semantic substantivului care apare în funcție de subiect al propoziției principale; cu alte cuvinte, a fost nevoit să introducă un sinonim al acestuia.

Predicatul propoziției principale, *ist [mir] ... erinnerlich*, este alcătuit din copulativul *ist* → *sein* („a fi”) și numele predicativ *erinnerlich* (rom.—aprox.—care se află în memorie, care poate fi apelabil din memorie,

care îmi vine în minte, de care îmi amintesc). Inexistența unui echivalent în română pentru acest nume predicativ obligă versiunea românească să consemneze, pentru predicatul menționat mai sus, o locuțiune verbală cu aceeași încărcătură semantică (*[îmi] aduc aminte*), care selectează un alt subiect decât cel al propoziției originale. Acesta, deși a rămas neexprimat în textul românesc, este total recuperabil din marca reflexivului *îmi*. După părerea noastră, Titu Maiorescu a găsit cea mai bună formulă de traducere în acest caz.

Același lucru se întâmplă și în cazul adjectivului *lesenswert*, derivat prin sufixare cu particula *-wert* (rom. *demn de a fi ...*) din verbul *lesen* (rom. *a citi*). Așadar, o traducere literală a acestui adjectiv prin sintagma [*scrierea*] *demnă de a fi citită [a lui Cardanus]* ar fi îngreunat sintaxa frazei românești, motiv pentru care Titu Maiorescu recurge la extragerea acestuia dintre constituenții grupului nominal de care aparține în textul-sursă și la echivalarea lui printr-o relativă atributivă: *care merită ... a fi cetită*, în A_{72/76}, respectiv, *care merită ... să fie cetită*, în A₉₀ și în A₁₂.

Schema sintactică a frazei din textul original include o propoziție principală și o subordonată relativă, introdusă prin secvența [*durch* (prepoziție) + *welches* (pronume relativ)]. Aceasta din urmă își păstrează valoarea sintactică de propoziție relativă în textul românesc. Din acest motiv, precum și datorită faptului că adjectivul *lesenswert* a fost echivalat tot printr-o relativă, traducătorul recurge la coordonarea lor prin conjuncția *și*, deși aceasta lipsea—în mod evident—din textul original.

Adverbul *also*, plasat într-o poziție mediană în propoziția relativă, ar putea părea că are valoare de conector consecutiv, dar ar putea fi și o particulă caracteristică limbii vorbite (*Abtönungspartikel*), deci fără o încărcătură semantică foarte clară, semnalând, în cazul de față, o relativizare a mesajului. În A_{72/76}, traducătorul îl echivalează prin *dar*, care este, de fapt, forma mai veche a lui *așadar*, cu alte cuvinte, îl consideră un adverb consecutiv. În variantele ulterioare, T. Maiorescu renunță total la echivalarea acestui lexem, probabil pentru că i se va fi părut superfluu. Într-adevăr, dacă recitim cele două variante, putem admite că acest cuvânt nu este purtător real de mesaj, omiterea lui nemodificând în niciun fel semantica din textul original.

Problema inexistenței unui echivalent românesc pentru un termen german induce reale dificultăți în traducerea unui text, cu atât mai mult cu cât este vorba despre un text filosofic. Acesta este cazul substantivului verbal *das (hier) Gegebene*. Parafraza cu grup nominal, pe care o consemnează Titu Maiorescu în traducerea sa, în toate cele trei variante, *cele zise (aici)*, conține un atribut derivat tot dintr-un verb (*a zice*), deși nu același ca cel din care este derivat termenul original *geben* (rom. *a da*).

Analizând dificultățile impuse de traducerea acestei fraze, precum și metodele prin care Titu Maiorescu a reușit să le surmonteze, prin crearea unui mesaj nu doar inteligibil în limba română, ci și a unuia care recuperează toate sensurile mesajului original, considerăm această traducere ca fiind o soluție extrem de reușită.

În continuare, Arthur Schopenhauer îl amintește și pe Aristotel ca pe unul dintre puținii predecesori care au adus în dezbaterea filosofică problema fericirii, dar nu ezită în a-i critica demersul, așa cum aminteam mai sus.

(11) *Zwar hat auch Aristoteles dem 5. Kapitel seines 1. Buchs seiner Rhetorik eine kurze Eudämonologie eingeflochten: sie ist jedoch sehr nüchtern ausgefallen.*

A_{72/76} E drept, că și Aristoteles a intercalat în Retorica sa cap. 5 al cărții 1 o Eudaemonologie scurtă; aceasta însă nu i-a prea isbutit, ci se arată mărginită într-o abstracție fără viață.

A₉₀ Ce e drept, și Aristotel a intercalat în Retorica sa (cap. 5 al cărții 1) o Eudemonologie scurtă; cu aceasta însă nu a prea isbutit, și lucrarea a ramas mărginită într-o abstracție fără viață.

A₁₂ Ce e drept, și Aristotel a intercalat în Retorica sa (cap. 5 al cărții 1) o eudemonologie scurtă, care însă nu a prea izbutit, ci a rămas mărginită într-o abstracție fără viață.

Adverbul *zwar*, cu care debutează fraza (11) din textul original, este tradus inițial, în *A72/76*, printr-o sintagmă de tip predicat nominal (*e drept*), care selectează, pentru introducerea subiectivei, conjuncția *că*. Opțiunea este în concordanță cu mesajul original, deși izolarea prin virgulă de restul propoziției este o variantă incorectă de punctuație, care poate fi pusă pe seama dezvoltării insuficiente a limbii române la vremea respectivă, incluzând aici aspectul referitor la normarea punctuației. În variantele ulterioare, Titu Maiorescu optează pentru sintagma *ce e drept*, pe care—în mod corect, de această dată—o izolează prin virgulă de restul propoziției, considerînd-o drept un conector pragmatic, cu rol de a induce intenția confirmativ-concesivă a enunțului.

Propoziția *sie ist jedoch sehr nüchtern ausgefallen*, prin care Arthur Schopenhauer își exprimă, ironic, critica față de demersul înaintașului său, este o propoziție relativ simplă din punctul de vedere al organizării sintactice, dar care l-a pus pe traducător în dificultate, dovadă stînd opțiunile diferite de echivalare în fiecare dintre cele trei variante analizate:

A72/76: *aceasta ănsă nu i-a prea izbutit, ci se arată mărginită într'o abstracție fără viață.*

A90: *cu aceasta însă nu a prea izbutit, și lucrarea a rămas mărginită într'o abstracție fără viață.*

A12: *care însă nu a prea izbutit, ci a rămas mărginită într-o abstracție fără viață.*

Dintru început, observăm că traducătorul a considerat că mesajul propoziției din textul original trebuie transpus în românește prin două propoziții, pe care le coordonează prin conjuncția adversativă *ci* (în *A72/76* și în *A12*) sau prin cea copulativă *și* (în *A90*). Alegerea adversativului *ci* pare, după părerea noastră, destul de neinspirată, deoarece încărcătura semantică a acestui conector presupune un context în care o aserțiune este corectată și substituită printr-o alta. Or, în cazul de față, aserțiunile cuprinse în ambele propoziții converg, tematic, către aceeași concluzie, și anume, aceea că demersul respectiv nu este unul foarte reușit. Titu Maiorescu pare să înțeleagă acest lucru atunci cînd reconsideră traducerea cu ocazia publicării în volum, deci în varianta *A90*, cînd renunță la acest conector, înlocuindu-l cu conjuncția *și*. Totuși, în varianta considerată finală, *A12*, traducătorul revine la adversativul *ci*, din motive pe care le-am putea atribui polisemiei acestei conjuncții.

Pentru echivalarea predicatului *ist ... ausgefallen*, Titu Maiorescu alege un verb negativ (*nu a izbutit*), pe care îl modalizează prin utilizarea adverbului *prea*. Traducătorul nu este mulțumit cu traducerea *aceasta ănsă nu i-a prea izbutit*, căci pune virgulă și adaugă: *ci se arată mărginită într'o abstracție fără viață*. În *A90*, modifică structura sintactică a ambelor propoziții, modificînd subiectul primeia (în *A72/76*), respectiv, introducînd în ecuație pe autorul demersului, *cu aceasta însă nu a prea izbutit*, și precizînd clar subiectul celei de-a doua: *și lucrarea a rămas mărginită într'o abstracție fără viață*. În varianta definitivă, *A12*, transformă prima propoziție într-o relativă, *care însă nu a prea izbutit*, și revine cu adversativul *ci* pentru a introduce cea de-a doua propoziție: *ci a rămas mărginită într-o abstracție fără viață*, rezultînd astfel un fel de combinare a celor două variante anterioare.

Indiferent de structura morfosintactică utilizată, în toate cele trei cazuri este vorba, în mod evident, despre o supratraducere, care încearcă să recupereze sensurile insinuate de autorul originalului, avînd în vedere faptul că verbul *ausfallen* poate avea un sens neutru, precum „a avea un rezultat”, dar și unul peiorativ, precum „a da greș” (cf. **DUDEN**, s.v. *ausfallen*). Prezența în propoziție a adverbului concesiv *jedoch* conduce cititorul textului-sursă către selectarea celui de-al doilea sens, ceea ce sesizează și T. Maiorescu, prin traducerea sa.

Adjectivul *nüchtern* concură, de asemenea, la construirea unui conținut semantic depreciativ. Acesta este echivalat de către dicționarele bilingve actuale prin temeni ca *lucid*, *sobru*, *treaz* sau, în anumite contexte specifice, *pe stomacul gol*. În vremea lui A. Schopenhauer, însă, acest adjectiv mai avea un sens, și anume, *fără sare* sau *fad*, sens care a devenit, între timp, învechit. Avînd în vedere aceeași existență în propoziție a adverbului concesiv *jedoch*, adjectivul respectiv se încarcă, la rîndul lui, cu nuanțe oarecum peiorative. Așadar, sîntem îndreptățiți să credem că A. Schopenhauer a utilizat termenul, în sensul în care acesta era folosit în vorbirea vremii sale, acordîndu-i, prin contextul în care acesta este plasat, o conotație metaforică.

După scurtul excurs în care amintește de predecesorii săi întru respectiva temă, Arthur Schopenhauer se delimitează strict de scrierile acestora, punând accent pe originalitatea de care un astfel de demers trebuie să dea dovadă.

- (12) *Benutzt habe ich diese Vorgänger nicht; da Kompiliren nicht meine Sache ist; um so weniger, als durch dasselbe die Einheit der Ansicht verloren geht, welche die Seele der Werke dieser Art ist.*
- A_{72/76}** De întrebuițat n'am întrebuițat pe acești predecesori, căci a compila nu e obiceiul meu, cu atât mai puțin, cu cât atunci se perde unitatea, care este sufletul operilor de acest soi.
- A₉₀** De întrebuițat n'am întrebuițat pe acești premergători, căci a lua de la alții nu e obiceiul meu, cu atât mai puțin, cu cât atunci se pierde unitatea, care este sufletul scrierilor de acest fel.
- A₁₂** De întrebuițat n-am întrebuițat pe acești premergători, căci a lua de la alții nu e obiceiul meu, cu atât mai puțin, cu cât atunci se pierde unitatea, care este sufletul scrierilor de acest fel.

Delimitarea lui A. Schopenhauer de predecesorii săi—de care aminteam mai sus—este marcată stilistic prin tematizarea participiului *benutzt*, deci prin modificarea topicii naturale a limbii germane. În românește, corespondentul acestui mijloc stilistic este o structură specifică de tematizare cu supinul, și anume, cea care utilizează un circumstanțial de relație, care aparține clasei semantice a corelativelor iterative: „de întrebuițat, n-am întrebuițat” (GBLR, p. 557). Acest circumstanțial a încorporat și negația, care, conform topicii naturale a limbii germane, se afla în poziția finală în propoziția originală.

Pentru termenul german *Vorgänger*, textul românesc consemnează echivalentul *predecesori*, în **A_{72/76}**, pentru ca, în variantele ulterioare, să apară calcul *premergători*. Este foarte interesant faptul că, în dorința sa de a evita introducerea neologismelor acolo unde părea că există echivalenți românești, Titu Maiorescu a utilizat deseori calcuri, care, cel puțin în situația de față, pare oarecum nefericit ales pentru contextul respectiv. Traducătorul acționează într-o direcție asemănătoare și atunci când renunță la neologismul *a compila*, din **A_{72/76}**, în favoarea locuțiunii *a lua de la alții*, din variantele ulterioare. Bineînțeles că, pentru cititorul de astăzi al textului românesc, utilizarea neologismelor respective ar fi absolut naturală.

Ultimele două fraze din această *Introducere* par a întări renumele lui A. Schopenhauer de 'filosof pesimist'. Folosind metafora împărțirii dihotomice a lumii în înțelepți și nebuni, autorul își exprimă convingerea că, așa precum vorbele înțelepților nu sînt luate în seamă de nebuni, tot așa nici sfaturile sale nu vor schimba omenirea în niciun fel, resemnându-se, așadar, cu inutilitatea demersului său.

- (13) *Im Allgemeinen freilich haben die Weisen aller Zeiten immer das Selbe gesagt, und die Thoren, d. h. die unermessliche Majorität aller Zeiten, haben immer das Selbe, nämlich das Gegenteil, gethan: und so wird es denn auch ferner bleiben.*
- A_{72/76}** De altmintrelea nu trebuie să uităm, că înțelepții tuturor timpurilor ne-au dat totdeauna aceeași învățătură, iar nebunii adică imensa majoritate a tuturor timpurilor, au urmat totdeauna aceeași practică, adică cea contrară: și așa vor rămâne lucrurile și de acum înainte.
- A₉₀** De altminteri nu trebuie să uităm, că înțelepții tuturor timpurilor ne-au dat totdeauna aceleași povețe, iar nebunii—marea majoritate a tuturor timpurilor—au răspuns totdeauna cu aceleași fapte, adică cu fapte contrare; și așa vor rămâne lucrurile și de acum înainte.
- A₁₂** De altminteri nu trebuie să uităm, că înțelepții tuturor timpurilor au dat totdeauna aceleași povețe, iar nebunii—marea majoritate a tuturor timpurilor—au răspuns totdeauna cu aceleași fapte, adică cu fapte contrarii; și așa vor rămânea lucrurile și de acum înainte.

Revenirea la realitatea pesimistă, caracteristică filosofiei lui A. Schopenhauer, este marcată în text de adverbul concesiv *freilich* (rom. *totuși, cu toate acestea*), precedat de locuțiunea adverbială generalizantă *im Allgemeinen* (rom. *în general, în mod normal/obișnuit, în principal* etc.). Pentru echivalarea acestora, Titu Maiorescu procedează, încă o dată, la o supratraducere, prin introducerea unei propoziții finite care nu există în textul original (*de altminteri nu trebuie să uităm*) și care impune o completivă directă, introdusă prin conjuncția *că*. Analiza semantico-pragmatică a celor două secvențe, original și traducere, ne conduce către două observații. Prima este aceea că intenția de generalizare din textul original, conținută în locuțiunea *im Allgemeinen*, se regăsește în traducere prin utilizarea subiectului subînțeles *noi*, cu sensul de ‘noi toți’. A doua observație se raportează la mesajul concesiv al textului original. Acesta se transferă în versiunea românească, pe de o parte, prin introducerea locuțiunii adverbiale *de altminteri*, cu rol de conector pragmatic de concesie, iar pe de altă parte, prin chiar această structură sintactică suplimentară (*nu trebuie să uităm*), care, din punct de vedere semantic, semnalează cititorului un fapt care, reamintit fiind, conduce către o cedare în fața evidenței, deci către o concesie făcută realității.

După părerea noastră, procedeul supratraducerii este un procedeu care, spre deosebire de parafrază, ar putea induce textului tradus sensuri noi, care nu se regăsesc în sursă, sau deviații de la intenționalitatea textului original. În cazul de față, însă, utilizarea acestui procedeu nu face decât să ușureze transferul intenționalității autorului textului-sursă și, în plus, să îmbunătățească stilistica textului-țintă, care ar fi suferit în urma unei traduceri literale prin alăturarea celor două adverbe, *în general* și *totuși*.

În această frază (13) există două predicate simetrice, corespunzătoare acțiunilor celor două grupuri din care este alcătuită lumea, în accepțiunea lui A. Schopenhauer, înțelepții și nebunii. *Die Weisen (înțelepții) haben ... das Selbe gesagt (au spus ... același lucru)*, în timp ce *die Thoren (nebunii) haben ... das Selbe gethan (au făcut ... același lucru)*. Pentru echivalarea ambelor predicate, Titu Maiorescu utilizează strategia traducerii libere, alegând locuțiuni predicative, care, cu toate ezitățile lor morfologice, ne dau măsura creativității sale ca traducător. Astfel, pentru *sagen* (rom. *a spune*), traducătorul utilizează *a da învățătură* în *A72/76*, respectiv *a da povește* în variantele ulterioare, iar pentru verbul *tun* (rom. *a face*), textul românesc consemnează variante precum *a urma o practică*, respectiv *a răspunde cu fapte*.

Din punct de vedere lexical, remarcăm renunțarea la neologismul *imensa* utilizat în *A72/76* și înlocuirea sa cu adjectivul *marea* în variantele ulterioare, echivalarea subiectului impersonal *es* printr-un substantiv la plural *lucrurile*, precum și traducerea substantivului german *Gegentheil* (rom. *opus, contrar*) printr-un grup nominal, care utilizează o parte a locuțiunii verbale (substantivul), recuperînd și semantica termenului original într-un adjectiv. Astfel, în *A72/76*, echivalentul românesc pentru *Gegentheil* este *cea contrară*, în care sensul demonstrativului *cea* este ușor identificabil în substantivul anterior, și anume, *practica*, substantiv care apare în structura morfologică a locuțiunii verbale. În variantele ulterioare, *A90* și *A12*, traducerea este realizată conform aceleiași scheme, echivalentul fiind *fapte contrarii*.

Ultima frază a *Introducerii* încorporează un citat al iluministului francez Voltaire, care susține—de fapt—perspectiva pesimistă lui A. Schopenhauer asupra lumii:

- (13) *Darum sagt Voltaire: nous laisserons ce monde-ci aussi sot et aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant.*² [*Wir verlassen diese Welt so töricht und so böse, wie wir sie bei der Ankunft vorgefunden haben.*]

A72/76 De aceea zice Voltaire: *Nous laisserons ce monde-ci aussi sot et aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant.*

A90 De aceea zice Voltaire: *Nous laisserons ce monde-ci aussi sot et aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant.*

A12 De aceea zice Voltaire: *Nous laisserons ce monde-ci aussi sot et aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant.*

Traducerea acestei fraze nu a ridicat nici un fel de dificultate, lucru previzibil, de altfel, deoarece conține doar două cuvinte germane, celelalte fiind un substantiv propriu (*Voltaire*) și un citat în limba franceză, pe care autorul textului german, precum și traducătorul versiunii românești, l-au păstrat în original. Ambii au apreciat, deci, că o traducere a citatului din limba franceză ar fi fost inutilă pentru cititorii lor. Motivele pentru care fiecare dintre ei a considerat astfel sînt oarecum asemănătoare și reflectă relaționarea, ca autor al unei scrieri, față de publicul țintă. Pe de o parte, Arthur Schopenhauer a avut mereu pretenția că se adresează unui public educat, chiar și atunci cînd tematica lucrării sale acoperea un interes mai general, așa cum este cazul prezentelor *Aforisme*. Pe de altă parte, limba franceză încă mai era, pe vremea *Junimii*, cea mai răspîndită limbă străină pe care o cunoșteau cititorii lui Titu Maiorescu. Avînd în vedere că acest lucru nu mai este valabil și astăzi, probabil că o traducere a acestui citat, măcar sub forma unei note de subsol, ar fi binevenită pentru cititorii români contemporani.

3. Rezultatele cercetării

3.1. Compararea variantelor versiunii românești a *Aforismelor* lui Arthur Schopenhauer evidențiază foarte multe diferențe ortografice între acestea, diferențe asupra cărora nu am insistat în prezentul articol. Existența lor este cauzată de instabilitatea sistemului de la vremea respectivă, fiind binecunoscut faptul că unificarea deplină a normelor ortografice ale limbii române s-a realizat abia către sfîrșitul secolului al XIX-lea;

3.2. Varianta care prezintă cele mai multe modificări ale textului față de forma anterioară este *A*₉₀, adică cea prilejuită de publicarea traducerii *Aforismelor* în volum. Varianta anterioară (*A*_{72/76}) este, de fapt, prima din seria de cinci variante de traducere publicate antum de Titu Maiorescu. *A*_{72/76} a fost realizată cu aproape două decenii în urmă față de *A*₉₀ și a apărut în revista *Convorbiri literare*, în perioada 1872–1876. Variantele ulterioare celei din 1890 prezintă și ele modificări, dar acestea sînt minore și puține la număr. Se poate afirma că, măcar în ceea ce privește acest prim capitol, varianta *A*₉₀ este aproximativ identică cu cea considerată finală (*A*₁₂);

3.3. În raport cu *A*_{72/76}, varianta *A*₉₀ reprezintă o traducere mai puțin fidelă textului-sursă, dar mai apropiată de capacitatea de înțelegere a cititorilor români ai epocii respective. Cu alte cuvinte, după publicarea primei variante, T. Maiorescu a decis să revizuiască textul, acordînd o mai mare atenție structurii și stilisticii limbii române, după cum însuși mărturisea în *Prefața* la ediția publicată în volum, în 1890. Astfel, o serie de sintagme, care fuseseră traduse cvasi-literal în *A*_{72/76}, suferă rafinări stilistice în *A*₉₀. De exemplu, în fraza (3), sintagma germană *von endloser Dauer* a fost tradusă, în prima variantă a versiunii românești (*A*_{72/76}), prin expresia *de o durată nesfîrșită*. În *A*₉₀, Titu Maiorescu revine asupra traducerii, oferind echivalentul *nesfîrșit de lungă*. Aici, adverbialul adjetival, însoțit de modificatorul adverbial pentru exprimarea gradului superlativ, păstrează sensul originalului și constituie, totodată, o realizare adecvată a circumstanțialului pentru predicatul *să o vedem*.

3.4. Din punctul de vedere al strategiilor de traducere utilizate de Titu Maiorescu în tălmăcirea acestui prim capitol al *Aforismelor*, în prima variantă (*A*_{72/76}), se observă o preponderență a traducerii literale a textului-sursă, cu necesarele transpoziții impuse de topica diferită în cele două limbi implicate în traducere. Cu toate acestea, traducătorul nu ezită în a folosi, pe alocuri, traducerea modalizată, căreia i se adaugă multe situații de supratraducere, dar și cîteva de subtraducere. Există destule cazuri în care aceste strategii se regăsesc în aceeași perioadă sintactică. De exemplu, în fraza (1), traducătorul evită să-și înceapă discursul cu pronumele personal *eu*, ca în textul-sursă, recurgînd la transpoziție, prin tematizarea unui complement direct, care devine—astfel—subiect în textul-țintă. Dacă ar fi utilizat doar strategia de transpunere literală, nemodalizînd-o prin schimbarea topicii, textul tradus ar fi angajat nuanțe semantico-pragmatice suplimentare față de textul-sursă—în acest caz, accentuarea rolului actantului. Tot aici, T. Maiorescu recurge la o subtraducere, prin evitarea echivalării în românește a substantivului german *Begriff*, cu scopul de a ușura cititorului receptarea unui text dens, care operează cu termeni filosofici și, mai ales, cu definiții ale acestora.

În aceeași frază (1) întâlnim și supratraducerea prin parafrază, atunci când, pentru germanul *immanent*, se renunță la echivalarea directă prin traducere literală, preferându-se înlocuirea neologismului românesc *immanent* cu o parafrază: *obișnuit [...] fără vreo metafizică transcendentă*. Cu toate că această strategie a determinat reorganizarea sintactică a textului-țintă (prin fragmentarea propoziției inițiale, evitându-se o sintaxă încărcată), T. Maiorescu a preferat-o introducerii unui neologism, pe care cei mai mulți dintre cititorii săi nu l-ar fi înțeles cu adevărat. Tot cu o supratraducere avem de-a face și atunci când Arthur Schopenhauer utilizează pronume anaforice, de cele mai multe ori pronume demonstrative, de tipul: *diese, eine solche, ein solches* (a se vedea frazele (2), (6) etc.). Traducătorul preferă să introducă în textul-țintă substantivul corelat respectiv, renunțând la echivalarea în românește a pronumelui ca atare. Scopul este evident, și anume, acela de a preîntîmpina apariția unor neclarități în procesul de receptare.

3.5. Sub aspect lexical, lupta lui T. Maiorescu împotriva latinismului teoreticienilor ardeleni ai vremii este evidentă prin rezistența sa împotriva asaltului de neologisme. Această rezistență s-a manifestat cu precădere în momentul în care învățatul junimist și-a revizuit traducerea în vederea publicării ei în volum, în 1890. Astfel, în contextul strategiei de traducere literală pe care a aplicat-o consecvent în varianta inițială (A_{72/76}), T. Maiorescu a utilizat o serie de împrumuturi neologice de origine latină. Variantele ulterioare, începînd cu prima revizuire din 1890, etalează termeni autohtoni, mulți dintre ei proveniți din turcă sau din slavă. De exemplu, în fraza (1), dar și în fraza (4), pentru germanul *Anweisung*, traducătorul a introdus, în prima variantă a textului său, substantivul *învățatură*, un lexem cu rădăcină latină. În variantele ulterioare, însă, a revenit asupra termenului, oferind echivalentul *călăuza*, intenționînd—probabil—să restrîngă aria semantică a primului, care, pe lîngă sensul de ‘sfat’, ‘povață’, acoperă și sensuri mai generale, precum ‘instruire’, ‘instrucțiune’, ‘știință de carte, erudițiune’ (conform dicționarelor vremii). Un alt exemplu, în acest sens, îl regăsim în fraza (4), în care, pentru verbul german *entsprechen*, se oferă inițial echivalentul *a corespunde*, lexem provenit din franceză, unde fusese preluat din latină. În variantele ulterioare, acesta va fi înlocuit cu reflexivul *a se potrivi*, de origine slavă, pe care traducătorul îl consideră, probabil, mai împămîntenit în limbajul cititorilor săi de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Observăm, deci, că Titu Maiorescu, în încercarea sa de a rămîne fidel textului german, nu a ezitat să utilizeze lexeme care nu erau neapărat de origine latină, dar care reprezentau echivalente mai potrivite atît cu textul-sursă, cît și cu sfera de receptare a cititorului român al epocii respective.

Au fost, însă, și situații în care, din dorința de a evita introducerea neologismelor acolo unde i se părea că există echivalenți românești, traducătorul a utilizat calcuri nefericite alese pentru contextele respective. De exemplu, în fraza (12), pentru substantivul german *Vorgänger*, textul românesc consemnează varianta inițială *predecesori*, pentru ca, ulterior, să apară calcul *premergători*.

3.6. Cele mai mari dificultăți pe care le-a avut de înfruntat Titu Maiorescu în traducerea acestui capitol au fost cele determinate de inexistența, în limba română, a unor echivalenți direcți pentru anumite structuri lexicomorfologice și morfosintactice specifice limbii germane: substantivele compuse prin juxtapunere, modul *Konjunktiv I* al verbelor sau construcția gerundivă cu funcție de atribut. De cele mai multe ori, învățatul junimist a reușit să rezolve cu succes problemele induse de diferențele dintre cele două limbi implicate în traducere, dînd dovadă de o creativitate deosebită și de o ușurință în mînuirea „virtuților compensatorii ale limbii române” (cf. I. Kohn). Oferim, în acest sens, două exemple: primul se referă la traducerea unui *Gerundiv* utilizat atributiv printr-un participiu cu rol de modificator, în fraza (7). Astfel, construcția *die [...] hier zu gebende [Auseinandersetzungen]* devine, în traducere, *[expunerea] făcută în ...* (A_{72/76}), respectiv *[explicările] cuprinse în ...* (A₉₀ și A₁₂). O traducere literală, conformă cu normele de echivalare ale respectivului *Gerundiv* (*ce urmează a fi dată/date aici*), ar fi avut drept rezultat un stil cel puțin sărăcăcios, dacă nu chiar defectuos. Al doilea exemplu îl constituie verbul *entsprechen*, utilizat de A. Schopenhauer în fraza (4), la modul *Konjunktiv I*. Acest mod, despre care am menționat deja că nu are corespondent în niciunul dintre modurile verbelor din limba română, este rezolvat de Titu Maiorescu prin introducerea în discurs a adverbului *vreodată*, a cărui încărcătură semantică, aceea de timp indefinit, reușește să transfere versiunii românești o parte din îndoiala care fusese realizată în textul-sursă prin modul

verbal.

3.7. Dificultăți traductologice suplimentare au rezultat din problemele create de stadiul incipient de dezvoltare a limbajului filosofic românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, în fraza (5), Arthur Schopenhauer utilizează adjectivul *angeboren* într-un sens abstract, metafizic, dar T. Maiorescu îl echivalează, în toate cele trei variante de traducere discutate aici, prin adjectivul *înnăscută*. La vremea respectivă, *înnăscut* însemna ‘adus odată cu nașterea’. Acum, un sinonim notat de toate dicționarele contemporane pentru *înnăscut* este ‘congenital’, ceea ce nu mai corespunde mesajului inițial. Pentru cititorul actual, un echivalent mai potrivit pentru receptarea corectă a mesajului din textul-sursă ar fi adjectivul *inerent* (sau chiar *instinctiv*).

Impedimentele de traducere a termenilor filosofici sînt mai vizibile în fraza (6), atunci cînd Titu Maiorescu a trebuit să găsească echivalentul grupului nominal următor:

... [von dem] *höheren, metaphysisch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.*

Ne referim aici, în fapt, la traducerea celor două adjective care precedă centrul grupului nominal, *Standpunkte*, și care sînt traduse prin strategii diferite. Primul, *höheren*, este tradus literal, prin *mai înalt*, deși, avînd în vedere că descrie un substantiv abstract, o traducere contextuală ar fi fost mai potrivită, credem noi. Cîteva exemple în acest sens ar fi *superior*, *elevat* sau chiar *rafinat*. Pentru al doilea adjectiv, compusul *metaphysisch-ethisch(en)*, T. Maiorescu procedează la o traducere modalizată, transformîndu-l în grup nominal. Inițial, în A_{72/76}, a stabilit centrul grupului ca fiind substantivul derivat din primul adjectiv al compunerii, *metafizică*, al doilea adjectiv devenind atribut, *etică*. Variantele ulterioare înregistrează o atribuire inversă a valorilor morfologice și o înlocuire cu sinonim pentru substantivul *etică*. Astfel, *metafizica etică*, din prima variantă, devine acum *morală metafizică*.

În cadrul aceleiași discuții referitoare la stadiul de dezvoltare a (meta)limbajului filosofic românesc, remarcăm că T. Maiorescu, referindu-se—în nota de subsol corespunzătoare frazei (5)—la sistemul filosofic al autorului german, notează inițial *filosofia lui Schopenhauer*, pentru ca, în variantele ulterioare, să revină cu substantivul *doctrina*. Demersul său este o încercare de a restrînge sensurile cuvîntului „filosofie” la doar unul, și anume, „sistemă particulară a unui filozof”, renunțînd—astfel—la sensurile mai generale, de „știință [...] care interpretează și reflectă realitatea” sau de „concepție generală despre lume și viață” (cf. Șăineanu, 1908, p. 251). În aceeași notă de subsol, titlul lucrării principale a lui A. Schopenhauer este tradus inițial prin *lumea ca voință și idee*. În A₉₀ apare formula *lumea ca voință și ca reprezentare*, în timp ce, în varianta finală A₁₂, apare titlul care a rămas definitiv pînă astăzi, și anume, *Lumea ca voință și reprezentare*. În plus, apar diferențe și în ceea ce privește înregistrarea *addendum*-ului explicativ ca notă a traducătorului. În A_{72/76} apare notația *T.*, în A₉₀, T. Maiorescu notează *Trad.*, pentru ca, abia în A₁₂, să apară formula utilizată și astăzi, *Nota trad.*

3.8. Receptarea textului-sursă este, pe alocuri, distorsionată în anumite pasaje punctuale din textul-țintă, motiv pentru care am considerat că este nevoie de o revizuire a acestora, propunînd, în consecință, variante proprii de traducere pentru cazurile respective. Astfel, dispunînd de posibilitățile oferite de dezvoltarea suficientă a limbajului filosofic românesc actual, precum și de adoptarea pe scară largă, în limbajul uzual curent, a neologismelor care i se vor fi părut lui Titu Maiorescu prea puțin familiare cititorilor săi, am îndrăznit să oferim cîteva variante proprii de traducere, dintre care oferim exemplul următor:

Fraza (6): *Um eine solche dennoch ausarbeiten zu können, habe ich daher gänzlich abgehn müssen von dem höheren, metaphyff[s]isch-ethischen Standpunkte, zu welchem meine eigentliche Philosophie hinleitet.*

Variantă proprie de traducere: *De aceea, pentru a putea construi, totuși, o astfel de teorie, a trebuit să renunț în totalitate la viziunea elevată, metafizică și etică, la care se referă, de fapt, filosofia mea.*

Un caz particular al acestei discuții punctuale, referitoare la distorsionarea mesajului original, îl reprezintă însăși traducerea titlului lucrării, pentru care Titu Maiorescu a propus, de-a lungul timpului, două variante: *Aforisme pentru înțelepciunea în viață* (A_{72/76}), respectiv *Aforisme asupra înțelepciunii în viață* (A₉₀ și A₁₂). Propunerea noastră este aceea de a reveni la varianta inițială de traducere, și anume, *Aforisme pentru înțelepciunea în viață*. Așa cum am arătat anterior (Vârlan, 2016), punctul nostru de vedere în susținerea acestei propuneri este acela, că varianta de traducere cu prepoziția *pentru* este mai potrivită cu intenționalitatea autorului original, și anume, aceea de a oferi semenilor sfaturi cu scopul de (deci ‘pentru’) a-și duce existența cu înțelepciune, obținând—astfel—fericirea și mulțumirea în viață, conform accepțiunii filosofului german.

4. Concluzii

Importanța lansării, în peisajul cultural al Țărilor Române de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a versiunii românești a *Aforismelor* lui Arthur Schopenhauer, la doar două decenii după apariția acestora la Berlin, este de netăgăduit.

În contextul în care limba utilizată de filosoful de la Frankfurt este, uneori, destul de dificilă chiar și pentru germaniști, iar limba română de la momentul realizării traducerii *Aforismelor*, cu precădere componenta sa de limbaj filosofic, nu era îndeajuns de dezvoltată pentru a putea ‘suporta’ terminologia evoluată a filosofiei germane, Titu Maiorescu a dat dovadă, în calitate de traducător, de o creativitate deosebită în cadrul întreprinderii sale de a tălmăci texte filosofice, în general, și pe cele ale lui Arthur Schopenhauer, în special. Așa cum am arătat pe parcursul prezentei lucrări, traducătorul junimist a aplicat diverse strategii și procedee de traducere, al căror studiu poate fi extrem de folositor celor care doresc să observe și să utilizeze, la rîndul lor, modalitățile de compensare de care dispune limba română în actul de traducere a unor opere ale literaturii filosofice universale (în cazul de față, ale filosofiei germane).

Precum se știe, însă, conform afirmațiilor întâlnite deseori în literatura de specialitate, o traducere nu este niciodată perfectă, ea poate fi doar perfectibilă. Unele studii de traductologie plasează echivalența în traducere sub semnul orizontului de așteptare al publicului-țintă. Se poate spune, probabil, că o traducere este bună, dacă răspunde cel mai bine nevoilor publicului țintă și perioadei în care a fost realizată. Analiza concretă pe care am realizat-o asupra variantelor versiunii românești a *Aforismelor* lui Arthur Schopenhauer a demonstrat că intenția vădită a lui Titu Maiorescu, în calitate de traducător, a fost permanenta adecvare a textului său la posibilitățile limbii în care s-a realizat traducerea, dar mai ales la publicul-țintă din momentul realizării traducerii, ceea ce îi confirmă importanța majoră ca demers cultural. Ceea ce nu înseamnă, însă, că el nu poate fi adaptat la nevoile publicului actual.

Bibliografie

- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2012.
- DGR = *Dicționar german-român*, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
- DUDEN = *Deutsches Universalwörterbuch*, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Dudenverlag, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 1996.
- Engel, U., Isbășescu, M., Stănescu, S. & Nicolae, O. (1993). *Kontrastive Grammatik Deutsch–Rumänisch*, Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- GBLR = Pană Dindelegan, G. (coord.) (2010). *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Hochfeld, S. (1912). *Das Künstlerische in der Sprache Schopenhauers*, Verlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig, [online].
- Kohn, I. (1983). *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Editura Facla, Timișoara.
- Rieger, M. (2006/2007). *Ein Dativ-e, wie es im Buche steht... Empirische Untersuchung der phraseologisch gebundenen Verwendung des Dativ-e*, [online].
- Schopenhauer, A. (1872). *Aforisme pentru înțelepciunea în viață*, Traducere de T. Maiorescu, în „Convorbiri Literare”, anul VI, nr. 8, Tipografia Societății Junimea, Iași.
- Schopenhauer, A. (1876–1877). *Aforisme pentru înțelepciunea în viață*, traducere de T. Maiorescu, în „Convorbiri Literare”, anul X, nr. 1–12, Tipografia Societății Junimea, Iași.

- Schopenhauer, A. (1890). *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, traducere de Titu Maiorescu, Editura Librăriei Socecu & Comp., București.
- Schopenhauer, A. (1912). *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, traducere de Titu Maiorescu, Editura Librăriei Socecu & Comp., București.
- Schopenhauer, A. (1969). *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, traducere de Titu Maiorescu, text stabilit de Domnica Filimon-Stoicescu, studiu introductiv de prof. univ. Liviu Rusu, Editura pentru Literatură Universală, București.
- Schopenhauer, A. (1978). *Gesammelte Briefe*, A. Hübscher Verlag, Bonn.
- Schopenhauer, A. (1997). *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, traducere de Titu Maiorescu, ediție îngrijită și postfață de Teodor Vârgolici, Editura Saeculum, Editura Vestala, București.
- Șăineanu, L. (1908). *Dicționar universal al limbei române*, a opta edițiune, revăzut și adăogit la Ediția VI-a, Editura „Scrisul românesc” S. A., [online].
- Vârlan, C.I. (2016). *Dificultăți de traducere în limba română a Aforismelor lui Arthur Schopenhauer. O analiză contrastiv-diacronică (I)*, în „Diacronia”, nr. 3, 12 feb., art. A35, [Crossref](#).